

ԲՈՐՅԱՎՈՐԸՆ, ԱԽՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐԱԽԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Զ. ՑՐԻ 1892

Տարեկան 10 ֆր. տվյլ = 4 ռու.
Վեցամյական՝ 6 ֆր. տվյլ = 2 ռու. 50 հ.
Միկ թիվ կայսէն 1 ֆր. — 50 կուպ.:

Թիվ 4 ԱՊՐԻԼ

ՈՒՍՈՒԹՅՈՒՆ

ՍԱՑԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԳՐԱԿՐՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱԿԵՐ ԸՆԸՆԿԵՐՈՒՄՆԵՐՆԵՐ

աբնեաց ինստատիւսական բազմաթիւ թարգմանութեանց մէջ իւր ուրիշ տեղ կը բանէ Պրոկլի ինստատիւսի դուռը թիւնը, ու եթէ նէ իւր թարգմանչին անդակութեան եւ ոչ իւր լըզուին կոզման մասնաւոր մատրութեան էւ այն պարզապես ունի որ կացերէն լըզուէ թարգմանուած կ'առանգաւիք: Այս աւանդութեամբ Պրոկլի մեր ոյս թարգմանութեան յարգը քիչ մ'աւել կրնայ աճիւ թերեւ, այնու որ կացերէն թարգմանուած այսպիսի դիրք մը, որ իւր յանձնեւ իրթաքան եւ արուեստակեալ լեզուա իւր նմանաց հետ ամենայն կերպով կրնայ մըցիւ, գնէ անլրական երեւ ոյթ չէ եւ ոչ հայ մատենագրութեան մէջ:

Պրոկլի այս գրաւթեան բաւական թուով ձեռապիր կան հայ մատենադարանաց մէջ. միայն ևլիմանի մատենագրաւանն արդէն 1863ին 23 օրի-

նակ ուներ: Այս յայտնի նշան է՝ թէ նաեւ Հայոց քաջ բաւական մեծ ընդունելութիւն գտած է հեթանոս իմաստակին գուռթիւնը, որուն ապացոյց է նաեւ այլեւայլ Լուժմանց գոյսթիւնն, որ յօրինած են ի մենաթիւն գոյոց: Մեր մատենագրաւարանն ստեղու սասաց որինակ մը Պրոկլի այս գրոց (թիվ 123 Ա), որ ամիթ տուաւ մեր այս համարած գիտութեանց Գիտախտարար պայծառ գաղափար մը պիտի չկրնանք յօրինել շաս մը ինքորց մէջ՝ քանի որ ծանօթ բազմաթիւ ձեռապիններն համեմատաթեամբ իստիւ քննադատուած հրատարակութիւն մը լցու չէ տեսած գրոց ընարանին եւ իւր այլեւայլ լուծմանց: Մեր դիտուղլութիւնին որ մատենագրուն ձեռագրին վաս մը ինքանալ են, պիտի ցուցնեն որ թէպէտ եւ աել աել բաշտացուած սպազ հնատեւթեանց շներները հասնի, շաս ալ սիսլ ու շփոթ կետրե լուսարնելու նպատակին հանեն լուսացած ենք:

Պրոկլու յայս նոր՝ պատուական իմաստաւոր մին է, որ ծնած է ի Վ. Պոլի 412 ին եւ մեռած 485 Ա. Ք: Իւր կրթութիւնն նախ լԱղեասնդրիա առաւ, ապա գնաց Աթէնք, ուր աշակերտեցաւ (առագ) Ուղմանդրութիւն, Պղճաւորութիւն եւ Սիրիանսի Յանդրելով Սիրիանսուի իրբեւ ուսուցիչ իմաստարութեան ապեկցաւ լԱթէնս, ուր գրեց բազմաթիւ գրքերէ: Մեծ մասն այս գործոց մեկնաթիւն են այլեւայլ գիտնաց գրոց, պայպէ գրեց միկանիթիւն Պղճաւոր Տիմէա, ¹ Կրատիւզա, ² Ազկիրակէս ³ եւ Պարմենիդան ⁴ գրոց, եւ կիրեւայ

¹ Procli in Platonis Timeum comment., ed. Bas 1534 էն: Հման այս պարքեն գրոց J. Simon. Du commentaire de Proclus sur le Timée de Platon. Paris, 1839.

² Հման. Excerpta ex Proeli scholiis in Plat. Cratylum. Lipsiae 1820. ³ Procli in Plat. Alcibiad., ed. Creuzer. Francof. 1822.

⁴ Procli in Plat. Parmenidem, ed. Stallbaum, Lipsiae 1839.

Պրկողա՞ն՝ թէ կպէտ եւ ոչակի բռ փիլտրովայա-
կան գըտք-թէնաց Պղոտինի, (որոն գուռթի ինքը ք-
շատ կը գումածածէ), Ազրիկին Յաւալիքի եւ եւ ա-
րագ, եւ ուսու-պղաստանական իմաստակիր եւ եւ անդ-
համբագէս, բայց ի մասնաւորի տնեակն գորոցին
գլխաւոր ներկայացրած աշխած է. բայց իւր գուռ-
թիւնէց շատ կարգացած է և նաև քրամաւոր առա-
մանեաւոր գրեթէ, զար օրինակի Դիմիքսէւ եւն: Պոկ-
զա բայց ի վերայիշեալ գրութիւններէն՝ ունի Պղա-
տինի Աստամարտինութէ եւն մէկնութիւն մէ փակ-
դիս, որ լցու տեսան նաև ի Համագործ 1618թիւ-
եւ ուր կյա նաև Պղոտին առասպեսամատն իննուն-
գրութիւնն իւր Մարինոս աշակի բռեւն գրուած
Սայն այս Հրատարակութէն մէջ առաջնին անգամ
հելլիփու Պորտու Հրատարակեց յունակն բնակութէն
այս գրութէննին, որոն Հայրէկն թէրպ մասնութէ եւ են-
քայ է այժմ մեր խօսք: Բոյց Պղատոսի ձեռու-
թին, որ Կոտորովի դղէկին (մեր թէ Ըէլքըլի) գրա-
սնէն էր, ձեռաբարց յուրա նմքին ձեռքբոքք բրո-
մին յետոյ շատ աւելի լաւազին ձեռուազիր յե-
րեւան ելան: Ըստեր բայցն Հրատարակութիւնն ե-
ղայ գալիքիքի Հուռակար Ֆիրմէն-Ֆիրա գրավա-
ճառաց Հրատարակութիւն յունական գրութէնաց մէջ
եւր Պղոտինի նաևնուր գրութէն եւն սնեն նեռա-

⁴ Procli philosophi platonici opera omnia, ed. Cœurier, Paris, 1820 ff.

Այսպէս Պրուդի ընդույչմ քիլոտոնն թեկա գրած
Հաւաքարաբանութեան հետո քիլո յունակըն անա Յովհաննուն († 610 էն նորո) (De aeternit. mundi libri
XVIII. ad. Venet. 1535) ուշ լատիներեւ թարգմանից J.
Մահացաւ ազ. Լուս. 1557-ի ըստ

³ Berger. Proclus, exposition de sa doctrine. Paris, 1840.—H. Kirchner, de Proclus neoplatonici me-
taphysica. Berol. 1846.—Steinbart, *Proklos:*
Pauly's Realencycl. VII, pp. 62 ff. *Zür. Ann.* A. Stückl, Lehr-
buch der Geschichte der Philosophie. 2. Aufl. Mainz, 1875
pp. 240 ff. *et cetera.* — *Ueberprüfung* J. B. Pitra, Analecta Sacra et
Classica. Paris, 1883. Préc. p. XIII—XXXV, & Classica.

* Proeli in Theologiam Platonis libri sex (una cum
Marini Vita Proeli) et Procli Institutio theologica.
Hamb. 1618.

ծութեան մէջ ամբողջովին հրատարակեցին .Քրայ-
ցէր եւ Մողէր դիտնականք :

Պրոլիկ գերքն, ինչպէս ախտաբեցինք, այն-
պէս սերու հայ ունի Պարսկի գրամթան հնա, որ
գիտական թիւնէնան մինչեւ անդամ Պարսկի
գրամթան լշտնան միջոց համարկաց Պրոլիկ
երկարութիւնը²: Հարատարակին (Ներսած. էջ 49)
շընունելով Հանգեր ույն կարծիքին կը խռովա-
սնիք որ այս գործը Աստվածի աստուած խօսու-
թ եանին համաստութիւն կրնանք կուելի, և թէ որ
կոզմանէն նմանութիւն ունի մեծապէս Պրիփիրի մէկ
գրամթան, որուն անոն է՝ Սկզբունք յիշնանա-
լիս: «Պրոլիկ գերքն յոյն բնագրին մէջ Տօջաւա-
սու Խօսուղչի Կախակի ութիւնին Աստուածի-
ական» կը կուտա: Հայ թարգմանին իւր յառի
լեզուա թարգմանուծ է այս բառերը՝ «Ըստիսպէտ
աստուածաբանակինց»:³ Հայ ձեռագրայ մէջ բորց
միմէւ կիրարանին է: «Պրոլիկ բնագրին պատրա-
նակն իմաստաօրին Շաղապաց աստուածաբանա-
կանք: Հասորք⁴ Մծ.Ա. Այսպէս է նաև Ալենետ-
կոյ մեռագրին վերագրինը: Անշոշ սատրեր չեն
կիմարդիք ձեռագրայ վերագրիք ալ, թէ կուտա
1863ի «Մայր բարսիկին» մէջ միշտ «Պրոլիկ Աս-
տուած աբանութեան Շաղապաց Մեկնութիւն»
տիպոգրիք կը լիիւրի:⁵ «Դիմակուուց յունարկն
մածուցօչ» (Հաջրէ) բանն է, որ վերագրի եզած է
Պրոլիկի բներէ յաշուիքի Արքանոնի յիմաստափ-
րութեան: Այսպէս կը գտնենքն նաև յայն բնագրին
մէջ, որուն վերագրին է Տջդի Համեստան հայոց: (Պրօքուն) Տճածուն ու պատաշուն Տօջաւասու-
թ Խօսուղչը» — այս Հասորք Մծ.Ալեքսէնդր կը հաս-
կրսուին հատուածք կամ ման զրմէր: Վաս զի
թէ յայն բնագրին եւ թէ հայ թարգմանութիւնն
արցամերը այսպէս մնան մասաց բաժնուած է,
որուն միա ևս կոսկունքն ուն: Եկան:

Հայոց գիտական բառն ինքնին պիտի
բաւեր ըստ ինքնեան ցուցնեն թէ անպատճառ
յոյն նարդ է եղան Է թարգմանութիւնը: Խոյց այս
էջերին մէջ ոյնչափ հասառական ապացու է շայ
բառն: Ջան ոչ Պողոսի մասնութեան է կազ է, որով
անշուշտ պայտէց պիտի գտնուեց նաեւ Քիանին
թարգմանութեանն ալ մէջ, որմէ վերստին թարգ-
մանուած կ'անառակի հնոյը: Հայ թարգմանու-
թեան վայ ցայֆմ ոչինչ գրուած կայ, բաց ի այս
հասառակինն, որ լյո տառն: «Պատահաքարան
Հայկական թարգմանութեանց Նախնացոց գոյոց
մէջն»: Այս հասուածիկն մէջ հետեւեալ տեղե-
կութեան կը տրուին հայ թարգմանութեան վայու:
Պողոսի պատ Ան թարգմանութեան մէջ մէջ մէջ՝

¹ Plotini Enneades, ed. Frid. Creuzer et Henr. Moser, primum accedunt Porphyri et Procli Institutiones et Pricianii philosophi Solutiones, ed. Fr. Dübner. Paris. 1855. Firmian-Didot. *Պատմութեան պարզաբնակ ներկայացման ամս* (Prolegomena, pp. CLXIX—CXVII).

¶ Гібр зібрав кількісно в «підприємствах»; і, якщо віднестися до нього, то він був засновником «Інституту земельного будівництва та архітектури» (згідно з даними його біографії, № 667) з метою «здобування»,
¶ земельних земель, оп. «Інститутом»;
¶ Угорському, оп. «Інститутом».
¶ Угорському, оп. «Інститутом».
¶ Угорському, оп. «Інститутом».

տակարան մը կցուած է, եւ որ ի մէջ կը բերուի. եւ ապա յշշելով նշանակի ՀՀ ձեռագիրները՝ Վաշ-
ինցուան թէ այս ամենուն մէջ՝ “թարգմանիչ կը կո-
չի թիվ Սիմեոն Անանյիքի, և միւս ալ համարն երես-
անցի վարդապետ մը” որ թարգմանչէն շատ ըօրը
յօրինել է զվարժուած զրոյն Պորկիցի, և յսպէս
ուրեմն՝ “Թաշտանագարնուի հեղինակն ի համարի
թէ թարգմանչէն է Սիմեոն Անանյիքին, զոր ի փր-
նաւուր կը կունի պարագանէս քիչ մը վերս և էրկա-
պէս յիշշելով կանքիր հայագետի կարծիքն, որ
կրին հայ թարգմանութիւն կը գտնէր (անդուշա-
նջմանը) ձեռագործ մէջ, ի յաւագութիւնը. “Մնաց-
ուանանակն թարգմանութեան տեսան տեղինութիւն
չունիք. եւ յարգելով իսկ մեր բարեկամին ենթա-
դրամի ենք հաւանական չենք համարիք, զի Գոր-
նչէն Սիմեոնին ի թարգմանութեան բուն պատ-
ճառը՝ յայլց ինչուան իւր ապան ի հայ լեզու փո-
խուած ըլլուած կը գնէւի.”¹¹

Այս տաղեկութեան մէջ քանի մ'անձը ուն-
թիւնք կ'երեւան։ Նախ յայուսապէց շիմի ու թիմի
մին է զլինանին գունդէց գնեւ թարգմանիւ, եւ
փնդը բնանցընեւ Սիմեոն կ'օծաւուրին հետ, որ
արդեամբ թարգմանած է զիբուր։ Տողորովին ու թի-
ամ է Սիմեոն կրօնաւոր, որ յամի 1248 Յ. Ք.
թարգմանած է զիբուր, եւ ուրիշ է գործեալ Սի-
մեոն Գառանցից եպիսկոպոս որ հետոյ մայսի
Հունիսինը յօրինած է, եւ այս 1651 Յ. Յ.
որով չափ ամբողջ գարու. անջապես կայ երկուքին
մէջ։ Բայն թարգմանիչն այսպիսի յիշասակարան
ըն կցած է իւր թարգմանած եան վերեւ, որ կը
հնանց հոս մէտ պարզէն համեմատի մէտք այն
օրինակին, որմէ առած գրած է զայն Մատենա-
դարանին, հեղինակէ։ Համեմատութիւն կարեւոր
է պիտի մնանաւոր է նրանցէն պիտի առենենք,
որ օրինակին մէջ մէտ կտոր ըն պատս է։ Մէր
մուռագիր գրին ամենէն վերը բարդութիւն կղզեա-
ցեալ, «Եթասակարան թարգմանողի գոյցոյ վեր-
աբրով կը ճնէ յիշասակարան այսուհետ։» Թարգ-
մանեացաւ զիբուր Պարտիութիւն գալուստիւ պատունա-
կան իմաստափիր մէտամի ԱՎելին անհիման քա-
հանայն եւ բօնաւորի ի հուց վեպու ի հոյ վեզու։
յերկիւն Հայոց ի վեն Աւոց որ կիր Պահանամբ,
ի այս քենաց բառութիւննեւ 8. 2. ծ. Զ. 9. (= ուրիմ
1248 Յ. Ք. Ք.) Ուրց աղոյշմէն զգեւ, եւ կը արք,
և քրեւ ինչո՞ւ, զի յոյժ աղջաստութեամբ թարգմա-
նեցիր. նախ զի ոչ էի արքանի այսպիսի սպասաւո-
րութեան, ասկէ շաղամիեւ գոյցի մէտքը. Երկրութիւն
զի յոյժ ծերացեալ էի, ի կարարցեալ յաշաց եւ
ի մոտաւ եւ ի գործ թիւնէն. զի վենունանդինիւնէ էի.

այլ զի ու եր ու նաբերանեալ է մեր լըուս. [1] Եւ առ է մայր աստվածաբաննեան թիւն ու ոռաջնին: Մայնկան զայր ու սեալ զգպարութիւն: Եւ ի արա քանին հարգեաց ինքն աստվածաբաննեան թիւն: Եւ դիմեսեսու արփի պագացին: Եւ եւո-թէս զիւրեանց զգբեանքն բավարակ ի սմանէ գրեցին: Նախազա եւ Գրիգոր աստվածաբան զիւր աստվածաբաննեան թիւն: Ի սմանէ հոսեալ է: Եւ բարպարիմին օրքը զամենաց աստվածաբաննեան թիւն իւրեանց ի սմին որբաննց բանից բնեցին: Եւ առ է հիմն եւ արձան եւ մայր աստվանինք: Ի սմանն առին բանաց բաննագիր: Իրի այլք փոքր հասուր էլող, և անուն եւ անունակ: Արդ աշաբեմ սոր ընդէւ եռանք կամ օրինակ անառաք, յիշ շնչէիք յասութ զիս եւ մոլ փոքր բանս գրեանք զիւրի, եւ գուր յիշեալ թիւն ի քրիստոն Սուսանց մերոյց որ է օրհնեա, յա բտեանս ամեն: ”

Այս իշխատակարանէն կ'իմանակը որոց նախ
թարգմանութեան տարին (1248 թ. Ք.) եւ թարգ-
մանին անդեռն ու տարբանն, եւ վերջապահն նաև
90 ամելի հասակը, որ անո՞ր համար ձևանարկեց
թարգմանել վասն ից հայ եղանակ թարգմանած
չէր գոտած : Վասցերէնի թարգմանած էր անշոշշա-
նոր համար որ ուրեմն վեպի հօնութ չէր, մինչ ինքն
քաջ անդեպի ըլլալու է վասցերէն նեղուի բանակ-
լու Վասց վանաց մէջ, որուն անունն էր Պղղահամիկ-
Այս անուամբ տեղ մը եւ նաև աւերակ հին մե-
նանատան կոյ նաևն իջնչ իշխան - արքաւեան կոշ-
րէ . ասկայս մեր թարգմանչն իջածն էց հարկան
թարգմանիշ իջն Պղղահամիկ անսուն վանու մակն մէնին
էր, զօր մեր թարգմանչն թարգմանութենէն ոչ
շատ յառաջ Ցալցաց երկիրն մէջ իւանէն Հայոցն
առաջ եւ ՝“Վասց վասն հասանաց, եւ որ էր
գէրեց զանանատն իւանէի եւ իւր որդուն Աւազին,
ինչպէս կը յիշեն Արքակոտ և Արքանին : Թէսկառ

1. С. я. аմբողջ կառն, որ փակածի մէջ առնեստ
է, չունի մէր ձեռագիրն, որոյ ամբողջ նախը աւելի կապա-
հետք է:
2. « Արդիքիրման որոշ մէկն դրիմ ըստ Հեթորի. Ո. Անես-
օրինակ է՝ բարդովարմիններու»:
3. Կը ամիս մէր ձեռագիրն:
4. Մէկ ձեռագիրն « յիշիցի»:
5. Եազր մասն ամբողջ մէր ձեռագիրն է, աներկայ-
չարաբար է հասածին:
6. Համար Հ. Վ. Սիլևս, « Արդրամարտ », Վ. Ենև, 1890.
Եջ 258: « Սահամարթ ի սարսկ ի Հր. Ան. Պայմանական հա-
րի Հարաւայ գիտակիր՝ յանապար ամենակարևու մերժն կոյ-
զն ին և լքուն մնանաւ, որուն անոն բարձրագալաւու մէկ հետքա-
հետքաւ, չափաւ մեծաւու ու ուր, յարց սարսկ ու ուր-
տառական տուր յառ պատս պատս մնանաւ արձանազր լուց
ին ի սարսկ ի պահենական անձն կայ պարու բառ-
ական, ու անձնեկան բառական, այլ օճառական փարան-
ման թիֆուն եւ նախարար Նախ ին է աւելի հասակար-
ու զանական անձնական թարաց, սպահական թէես և գերզզան-
անձն Համարէն, և և».

Հմայ, Արքայու Գահանիքից, Պատասթիւ, ապա-
Հմենա, 1865, 116. «Իւակա եղայր Տաղարիսիւն ապա-
դշաւ ի Գրիգորանիւն, ի գուռ և եկից պյուն զը մինաւ-
թիւ, առաջ ի այսու իշխան իւսաւածաւու, իւ 1865
«Մինաւ էր իւակա, իւ առաջ թաղարիսիւն զան ի Գրիգոր-
հովից, զար իւ զնամեն իւ լուս Վայու առաջ ի Գրիգոր-
հով, նաև իւ 180. «Յա պարուն մասաւ իւսաւու իւ-
սաւ ապակ, իւ թաղարիսիւն Գրիգորանիւն պարագանե-

Հօր իւրաք իւստիկի, Պատմութիւն. ապ. Վենետ. 1862, էջ
148. «Ի վեց Հայրենի թիւնան և ինչ թունն ($= 1250$) մէջ
առ Աւագն որդին իւստիկ եւ թագեցար ի Պղծահայրը
ընդ Հօր իւրաք, » եւն Արքն Աւուր մահուան երկու
տարի ապա եղաւ իւ թուննանի թիւնն:

1 Aug., 19 669:

26n. 123 U. 69 511.

Ա լ ենեմ, որ թէ չու եւ թէ յետայ միշտ ո՛վարդաննեցաւ, եւ նո գըրեւ:

• 26a. 123 Ա “Սիմոնէ”

¶ Անեստ. չունի “եւ” ;
“ Անեստ. “եւ” չունի :

• Անես. Ի՞նչ ջունի

10 Ա հնեա. շունի Աներել |

ի՞նչ էր ուրեմն Սիմեսին Գառանցը յա պր
դիշնքն Պրկինի գրոց հայ թարգմանութեան նկատ-
մամա: Սիմեսին Գառանցի իւմիլուսունը՝ ըստ իր իս-
խոսութեան թարգմանութեան՝ Նորդիրի հետ ուրդիք ցանչն-
ուիլ: Առաջ մասն ուրիշ միայն յօրինած է նոր գրոց
որոնց վերջը կցի է յիշատակարան մը: Թէ պէտք
“Մատանադարանին” հետեւած պարունակ յիշատա-
կարան մը իւ յիշիր: Սակայ շենք անքած էր որ գտնու-
էն ենեւոյն օրինակաց միևնույն է Սայ յիշատակարանին է
“Եղիս Լուծմանը բանիցն Պրկինի պղասոնակա-
րմատասարին ի հաջարերորդի եւ ի Տարիի բրոդ
թաւականութեան Հայոց: (= 1651 թ. Ք.)
ուստա Անձնութեան գոտուն անց եղուսունութ: Ու աղաքա-
ց հանգիգոզոց ներեւ ինձ ի ձեւանամութիւն ըս-
տից այստիքի: զի գուցե ոք հանգիգոզ: որում Աս-
տառած եւս պրզրացոյն տեսութիւն շնորհիցէ: բայ-
տա այս շնորհը ունենացի շնորհաց պարգևետովնին Աս-
տառությունը, որում անքա փառք ըստ անդաւութեա-
իքում Մամեն: Դ

Գառանեցոյ մետովթինը հասած առ շատ առ է, պրիկը Պորկիսի հրաբանչւ հստակ պատճեն է աւելցուած մեխանիզմ ու առ մեր է նեւա դրին մեջ կարութիք ԱՌԾ տառերով կը ոչանա կուին լրսացքի փայ. Սյա լուծմանց լեզուն աւելի հասանակի եւ աւելի հայելին է քան ուրեմն գորին, թէ եւս ուստանական բառերուն մեջ ի հարա կէ հայ թարգմանութեան յաստակերը գործա ծուած են: Տեղոյս չէ Գառանեցոյ այս գործքի վրա մարտահան խօսիլ. մայոց է միան որ ապա դաշտեր յօրինին կ'երեւաց Գառանեցին, ինչու հայ երեն բառերու մեխանիզմ իւրիք կը ցացընեն: Սակայ Գառանեցի անշուշտ ունի աւանեն առաջնորդ մը, և թերեւս իւր Լուծման մասացին մասն նմանապատճեն է: Սյր պր ենթադրութեան ուղիղ կարծիք թիւր կարդինիք իմանալ, իւթ է առ իւր կարծիք ունենայինք Եվմիանիք ձեռագիրներէն գոնին քանի համա կամ լուծմանըներէն ու Ամերիկասի անաւոր կ իւրին: Սյա անուադ հին լուծմանըն մը կը գու տուի հայ թարգմանութեան ինչ ինչ օրինական մշջ կ'երեւաց թէ է շնեւակից օրինակին լուծմանըն այս հարգետն են, վասն զի՞ պատահանարարն ի հե զինակը Պորկիսի հայ թարգմանութիւնն իշխով մայ և աւագ նու աստ հետ Ամերիկի իմաստի ասաւութիւնները կ'ասաւուի եւ հսկատուի Աթ ենացուց եւիսկուզոս:

լուծմանը Պրոկիվի գիտագիտական պահանջական ի բառապահութիւն; Ենթածնի ձեռագործ մեծ մասն լուծմանը քառակեց զբութիւնն է կերպարն, եւ ոչ ալ մեծ հոգած իւնիւն, գոնէ բայ Մ'սրութ ցուցակին: Մ' թի օրինակ մայս ապահովաթեամբ (Թիվ 1822)՝ “Պրոկիվ աստանածառանութիւն շարկապահ մեկնեան Համելատօնի է, այսինքն Լուծմանը ապահովաթեամբ հին այն մասնակիրն են, զոր մէշերինք:” Համելատօն կամ լաւ եւս “Յամելատօն” անշատ յանական կամ լ'ամբաւչօն (Jamblichus) եւ կամ նաև Ամփիլոչօն (Amphilochius) անունն է: Առանձն լուծմանալով այս Լուծմանըն առողջ բան մ'ըստ շնչոց կրնար իւր բանագաղաքան թեառ նկատմաք: Բայց ապա հայ կերպեա ոյ թէ Արմեն կրնաւոր Պրոկիվ գործ հետ ի մասն թէ արց մասն էր նաև այս լուծմանը: Գառնեցի իւր Լուծմանց յանապահութեան մէջ յայտնաբեր կը յիշէ իւ Յամելատօնի բնաբանն (այսինքն՝ Պրոկիվ բառ գիրքն) անի ընդ իւր Լուծման ի Յամելատօն ետքինական ուժմէն: Եւ յայլէ նորդիմանեալ ընդ բնաբանն: Արմենն պահ եղել կութիւնն այլոց կրնար դիմանու: (Վասն թէ Յամելատօնի անն իրեն անձանօթ էր, ինչպէս “ումենէն յայտնապէս կը ցուցնուի:”) Բայց մայս թերեւու յահանգարակ մը, զոր անշարժ նոյն Լուծմանց վերը գոտ մէր, եւ, ուրուսուն նոյն Լուծմանց վերը գոտ մէր է թերեւու ոյ իւր Լուծմանց վերը զրեր է իւր յիշատակարանի: Առ յիշէ Գտանեցի նաև պիտ ոյն Յամելատօն Լուծմանը շատ իրթիւն էին, ինչպէս նաև բայ բնաբանն իւ վայ լուղութ թարգմանուած ըլլարդ: Իւր պահ գտանասն ամբարդելու համար կը յիշեցնէ Գտանեցի իւր վեյց գործ հին օրինակները, “զը ոչ է անձնար, կըսև, գտանել ձեզ հանձերք իւրօն վիճ մէկնութ եւամբ: Ն վասն զի նաև յուլվը բազացուի օրինակերպ վասն անձանօթ անունն: Ասոր

26m. 123U. 49 2, 17.

⁴ 26n. 123U, 49 506,11-20.

համար, կ'ըսէ, հարկ տեսեր է ձեռնամունք ըլլալ
նոր լուծանցի Գառանեցի իւր լուծ մանց մէջ քանի
մ'անդամ կուլում կ'ընէ Գրինենիսիր, Արևատակիր,
Փիտինի, “Գաւթիք” եւն գրութիւններէն: Վեր-
ջապէս կ'երեւայ թէ Ավետինի թաղաժանութիւնը
Ներածութիւն մ'ալ ունէր՝ անշարժ թարգմանէն
յաւելալ: Ասոր սեղ զրած պիտի ըլլայ Գառանեցի
իւր յառաջարանութիւնն, որիր առկա ունեցած
հին օրինակին “Յառաջարանութիւն Շաբաթանուն”
բառերն օրինակեր գրեր է իւր յառաջարանութեան
գրութը. (— այս յառաջարանութիւնը յետոյ ամ-
բողջին կը գննէք. —) Թերեւս ալ ինչ ինչ մա-
սեր պահան ըլլայ հին ներածութիւնն իւր յառ-
ջարանութեան մէջ, այսպէս սկիզբ եւ վերջ են: Ի
հարկէ որոշ բան մը չենք գիտեր այս նկատմամբ:
— Արդի ըստծունք մ'ալ յօրինաած կը յիշաւ
է շաբաթն թիւ 1813ին մէջ, որ Պոկիկ գիրքնէ, բայց
“ոբաթէրեւ ի Ավետին վարդապետ էր եւանցայ”,
(Մասցաւը քառ անդամ:)

Հ. Յ. Տ.

ՀԱՍԽՈՍԱԿԱՆ

ԵՅՐԻԿԱԿԱՔ ԵԲ ԻՐԵՑ ՆԱՐՈՒԹԻՒՏ ՅԻՇԱԾԿԱԿԻՐԻ

Այս նախաձոր որ յոյս տեսած է “Ապեւկեա,
օրաթօթին մէջ (1892, թիւ 2204) յած է մեզ նաև նովե-
նամն յաւելից պահապահ ծանօթութիւններ, զրոնց
սովորէն անփոփոխ կը ղննե:” ԽՄ:

Պահտական խուզարկութիւններ, պեղումն-
ներ, հին արձանագրութեանց գիւտան, եւն, նո-
րանոր ըցսեր կը սփունն ազգաց պատմութեան
վրայ: Այս կարգէն է Քրայի գիւտան, զրո ըրած
է “Սկրափ ազգային թանգարանին մէկ մուժայի
վրայ ետրուսկիւնի արձանագրութեամբ լի պա-
տաստանա արձէնի ի ըց հանելով՝ որպէս
Հաղորդեց Հանդին Ամօրինան: Պրուկ այդ երկշ-
ներն առաջն մնագ առաջ քափիլոց տեսան որ վրան
անընթեռն կնորան տառեր կան: Բայց “Քրայ
նորերն մանրամասն քննէն լով տեսան որ ետրուս-
կիւնն էր, եւ թէ մումիւն պատասողն այն ոտար
երէն իրեւ աւելըրդ կտաւ գործածեր էր իր ա-
ռանց միտ գննէլու մնագրին:” Այս մասն մը
խոնարհ կարծիքն յայտնէի տաւայ, կարեւոր կը
համարինք փոքր ինչ ճանոթութիւն տալ ե-
տրուսկացոց վրայ:

Ետրուսկացիք հատակի ամենէն նախկին
քաղաքակիրթ ժողովուրդն էին, որ կը բնակէին
երկրին հիւսիսային արեւելքան եւ գրեթէ Շառ-
կանայի կողմերն: Իրենց որորանն էր կ'իւրիա,
փոքր և սիրութեան կողմէ:

¹ Հման. թ. ԽԴ. ԴԴԴ. ՀԲ. 2. էջ 51:

Հերոդոտ կը պատմէ թէ իւրագացոց երկրին
մէջ պայտիսի մեծ տով մը եղաւ որ թագաւորն
ստիպուեցաւ յերկուս բաժնեւ ժողովուրդն, եւ
մէկ մասն երկրէն դուռ վանել: Այս գաղութին
պետքան իւր Տիւրսենոնդրդին, որուն առաջնոր-
դութեամբ Զմրւոնից նաւահանգստէն անցան
Տիւրսենացի, որ ապա լասին օւ է Նախարա-
մանկան յաւելման փիսուեցաւ: ԵՌԵՍԿԻ Ե-
տրուսկացիք: Այս գաղթականութիւնն անշուշ-
տէ կ անգամէն շխտարուեցաւ, այլ տեւեց իւր
երկու գար, վասն զի, մնչպէս պիտի տեսնենք,
Փոքր Սփայշէն քանի մը անգամներ անցան են
Եգիպտոս, ուր գտնուած յիշատակարնաց մէջ
կը տեսնուի իւրենց անունն: — “Տուրշան” =
Տիւրսենացի կամ Ետրուսկացի:

Հերոդոտի պատմածին հակառակը կը պնդէ
Եւրացոց պատմիչ քսանիթու կ'իւրացին, ը-
սելով թէ Ետրուսկացոց լեզուն երբեք նմա-
նութիւն մը լունին իր ազգային լեզուին հետո: Եւ-
րացիք գիտականներէ շատերն ալ այլեւայլ
կարծիք ունեցած են Ետրուսկացոց ծագման
նկատմամբ, անոնց լեզուին վրայ ուսումնասիրե-
լով, եւ իրարմէ ըլլարովին հակառակ-
ցութեանց յանգած են, այսպէս. Լամի սեմա-
կան ծագումն տուած է. Փրերէ կ'եղտական.
Չիսմակի սաւական: Ռիշարի աւելի նորու թափ-
անցելով լիւրեւցոցած է թէ հիւրիկեցոց
այսինքն Ալբանիացոց Շիհպետար ցեղենն հետ
լեզուական նմանութիւն մը ունի: Միւլէրէ Յու-
նարէնի հետ ինամանութիւն մը ունենալն յայտ-
նած է, մինչեւ իսկ Կորպեն, Կարլ Պաւլ, Գարթէ Հաւ-
սեն, Դէքէք, — որուն յանձնուած է այժմ յի-
շեալ երկներուն վրայի գրութեան ուսումնա-
սիրութիւնն: — եւ այլք ցարդ կ'ընդունին թէ
Ետրուսկերէնն իտալականլեզուալմիքն մէկ մասը
կը կազմէ: Սակայն, մնչպէս ուրիշ տեղ ալ ա-
ռիթմն ունեցած ենք ըսելու¹, առաջն անգամ
կէմբրիիլ Սէյնդ Զընն Համալարանէն վախճա-
նեալ Պ. Խորեւու Ելլինը փոքր փոքրէն մօնե-
ցնել Ետրուսկերէնն հայերէնի, 1861ին ի Լոն-
դոն հրատարակած “Հայէկին ծառուն- Ետրու-
սկացոց աշխատաթեան մէջ: Այս վերջին գա-
ղաքարը մշակեց Քրիստիանայի Համալարանին
ուսուցչապէսներէն Պ. Ելլեւս Սոփուս Բուգդէ:

¹ Հման. թ. ԽԴ. ԴԴԴ. ՀԲ. 2. էջ 51: